

ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ

THE OBJECT OF SOCIAL WORK IN INSTITUTIONS OF PENITENTIARY SYSTEM

УДК 364.07:343.81

Швець Т.М.,

к. пед. н., доцент, доцент кафедри
соціальної роботи, соціальної
педагогіки та соціології
Херсонський державний університет

У статті розглянуто кваліфікаційні характеристики засуджених як об'єктів соціальної роботи в закладах пенітенціарного профілю.

Ключові слова: пенітенціарна система, засуджений, пенітенціарна соціальна робота.

В статье рассматриваются квалификационные характеристики осужденных как объ-

ектов социальной работы в учреждениях пенитенциарного профиля.

Ключевые слова: пенитенциарная система, осужденный, пенитенциарная социальная работа.

The article considers the qualifications of convicts as objects of social work in the penitentiary profile.

Key words: prison system, convicted, penitentiary social work.

Для незалежної України надзвичайно актуальною є проблема соціальної роботи й надання соціальної допомоги особам, які відбувають покарання в закладах пенітенціарної системи. Усі особи, які скоїли злочини, з одного боку, відрізняються один від одного за демографічними, правовими, психологічними й іншими ознаками, а з іншого боку, вони за цими ж ознакам схожі між собою. Тому виникає необхідність класифікації злочинців як об'єктів соціальної роботи, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Об'єкт статті – соціальна робота в пенітенціарній системі.

Предметом є кваліфікаційні характеристики засуджених як об'єктів соціальної роботи в закладах пенітенціарного профілю.

Мета статті – висвітлити індивідуальні характеристики засуджених, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі; охарактеризувати класифікацію засуджених як об'єктів соціальної роботи в закладах пенітенціарного профілю.

Об'єктом соціальної роботи є люди, які опиняються в складній життєвій ситуації й не здатні самостійно вирішити проблеми із соціальної адаптації до нових умов життєдіяльності, що постали перед ними. Це можуть бути і інваліди, і пенсіонери, і особи, які не мають житла й, відповідно, прописки, які зазнали насильства й переживають посттравматичний синдром, та інші.

У теорії соціальної роботи прийнято розрізняти добровільних і недобровільних клієнтів. Перші або самі ініціюють надання їм соціальної допомоги, або не заперечують її надання фахівцями із соціальної роботи. Недобровільні ж клієнти

виступають проти втручання в їх особисте життя, вважаючи, що ніяка допомога з боку суспільства їм не потрібна, оскільки це робить їх залежними, слабкими, пригнобленими тощо. Як правило, це особи, які ведуть асоціальний спосіб життя (алкоголіки, наркомани, злочинці), щодо яких суспільство змушене застосувати певні, іноді досить жорсткі, санкції соціального захисту від їх негативного впливу.

Якщо згадати, що під об'єктом соціальної роботи ми розуміємо осіб, які потрапили в складну життєву ситуацію та які не здатні її самостійно вирішити, то фактично більшість засуджених можна віднести до таких осіб, оскільки потрапляння з умов свободи в нове мікросередовище виправної установи є вже «складною життєвою ситуацією». Хіба тільки рецидивісти, які неодноразово відбували покарання у вигляді позбавлення волі, не відчувають дезадапційного синдрому під час потрапляння до слідчого ізолятору й виправної колонії. Усім же іншим потрібно пройти складний початковий період соціальної адаптації до умов виконання покарання [1, с. 62].

Завдання побудови загальної класифікації засуджених є справою досить складною. Поняття «засуджений» охоплює велике коло людей, що скоїли різноманітні злочини й відбувають покарання. Ніяк не можна, наприклад, однаково перевиховувати особливо небезпечного державного злочинця й виправляти людину, що відбуває покарання за ненавмисний злочин. Так само будуть різнитися програма виправлення (а отже, напрям соціальної роботи) неповнолітнього засудженого, який скоїв крадіжку під впливом злочинної групи, і програма

перевиховання людини, для якої скоєний злочин є джерелом існування.

Учені визначають такі основні вимоги до класифікації засуджених:

– відповідність обраних підстав цілям класифікації. Наприклад, одні ставлять мету перед судом, що застосовує покарання, інші – перед місцями позбавлення волі, що виконують ці покарання та здійснюють виправлення й перевиховання засуджених, треті – перед вихователем або іншим працівником закладів пенітенціарної системи. Звідси – різні підстави для класифікації. У всіх цих випадках класифікація буде різною, хоча й співпадаючою;

– відбиття в типології засуджених об'єктивно існуючих, специфічно важливих для справи виправлення й перевиховання ознак. Ознаки, покладені в основу класифікації, повинні бути властиві всім членам класифікаційної групи.

Особистість конкретного засудженого, спільноти засуджених (групи, колективи, бригади, класи, загони) як носії соціальних проблем та їх оточення – основні об'єкти пенітенціарної соціальної роботи. Троїстість об'єкта соціальної роботи в пенітенціарних установах передбачає глибокі внутрішні взаємозв'язки особистості, спільнот і середовища засуджених. Вони характеризуються специфікою, високим ступенем складності, великим негативним і незначним позитивним потенціалом для успішного самостійного вирішення власних соціальних проблем і полегшення становища, що склалося в період відбування покарання.

Незважаючи на наявність спільних рис і властивостей, об'єкт пенітенціарної соціальної роботи неоднорідний і з метою визначення оптимальних шляхів диференційованої допомоги, підтримки, захисту може бути розділений на групи за різними підставами. Наприклад, за ступенем вираження соціальних проблем і здатності самостійно вирішувати їх некримінальним способом може бути виділена група засуджених високого ризику. До неї належать інваліди, пенсіонери, молоді засуджені, переведені з виховних колоній, жінки, які мають дітей до трьох років; хворі на невиліковні або важковиліковні хвороби; особи, які мають алкогольну чи наркотичну залежність; ті, хто не має визначеного місця проживання; засуджені, які піддаються постійному фізичному та психічному насиль-

ству (утиску) некримінального характеру [1, с. 74].

Це категорії найменш захищених людей, які мають, як правило, комплекс взаємозалежних соціальних проблем, особливих потреб, що становлять загрозу для їх рівноправного існування у виправних установах, вирішити які самостійно вони не можуть. Ці засуджені потребують різних видів постійної допомоги (матеріальної, морально-психологічної, медичної, юридичної, пенітенціарної-педагогічної та іншої), підтримки, захисту. Соціальна робота з ними є пріоритетною й обов'язковою для фахівця, набуває характеру супроводу та навіть комплексного обслуговування із залученням медиків, психологів, вихователів, представників місцевих органів соціального захисту населення. При цьому необхідно враховувати, що деякі із соціальних проблем особистісного рівня (інвалідність, старість, утиски тощо) з об'єктивних причин вирішити остаточно неможливо, тому реабілітаційно-виховні заходи мають бути доповнені психологічною допомогою щодо зміни ставлення до них і пошуку можливостей для самокомпенсації й самореалізації в обставинах, що склалися.

Другу групу складають засуджені, які мають кілька соціальних проблем (розпалася сім'я, відсутність професії або неможливість займатися певним видом діяльності, несприятливе мікрооточення тощо). Для цього після проведення соціальної діагностики необхідним є залучення засудженого до суспільно корисних видів діяльності, відновлення різними шляхами позитивних зв'язків із родичами, цільове консультування про способи подолання труднощів, періодична підтримка й актуалізація особистісних ресурсів із самовдосконалення.

До третьої групи належать особи, які мають, окрім засудження, одну або декілька нескладних соціальних проблем, що, як правило, виникають і долаються в період відбування покарання. До них належать необхідність оформлення документів, що засвідчують особу (паспорт, довіреність), що вирішують майнові питання (свідоцтва, заповіт), пенсій, страховок; сприяння у влаштуванні на роботу, направлення на навчання та продовження освіти у вищих навчальних закладах; відновлення батьківських прав, встановлення опіки; підготовка мате-

ріалів для поліпшення умов відбування покарання, помилування, умовно-дострокового звільнення; сприяння в отриманні необхідних медикаментів, окулярів, протезів, а також спеціалізованому лікуванні. При цьому фахівець із соціальної роботи переважно виконує функції консультанта й посередника, а допомога має ситуативно-епізодичний характер і припиняється після задоволення потреби засудженого.

Ще одну (четверту) групу засуджених складають особи, які не мають складних соціальних проблем, окрім засудження й утримання в місцях позбавлення волі, або здатні подолати їх самостійно. Будучи самодостатніми людьми, вони часто входять до секцій соціальної допомоги самодіяльних організацій засуджених або проводять волонтерську соціальну роботу за принципом «рівний допомагає рівному» з іншими особами, які потребують непрофесійної допомоги. Пенітенціарна соціальна робота із цією групою засуджених може бути зведена до формування та сприяння в реалізації перспективних життєвих планів, а також стимулювання позитивного розвитку й готовності до повноцінного життя на волі [3, с. 278].

Крім запропонованої вище класифікації, засуджені можуть бути диференційовані й за іншими критеріями, відповідно до яких визначається групова

технологія соціальної роботи, залежно від рівня кримінальної ураженості, інших психолого-педагогічних, соціальних особливостей і відповідних виду й умов відбування покарання: засуджені до покарань без ізоляції від суспільства; ті, які відбувають покарання в колоніях-поселеннях; у виховних колоніях; виправних колоніях; в'язницях; виправних колоніях для довічно позбавлених волі.

Таким чином, об'єктом уваги фахівців із соціальної роботи може стати будь-який засуджений, який звернувся за соціальним захистом. І тільки після прийому такого засудженого та проведення соціальної діагностики (у багатьох випадках після консультацій із психологом, медиком, керівництвом виправних установ або тих чи інших відділів) фахівець приймає рішення про доцільність соціальної роботи із цим засудженим.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безпалько О. Технології роботи з ув'язненими / О. Безпалько. – К. : Главник, 2007. – 112 с.
2. Наливайко В. Досвід ресоціалізації злочинців за кордоном і її принципи / В. Наливайко // Науковий вісник НАВСУ. – 1999. – № 2. – С. 135.
3. Шахрай В. Технології соціальної роботи : [навчальний посібник] / В. Шахрай. – К. : Центр навч. літератури, 2006. – 464 с.